

Адказ маім апанентам

8 жніўня 2012 года на с. 2-3 штотыднёвіка "Наша слова" апублікаваны артыкул Юрыя Пацюпы і Крысціны Пучынскай "Лыжка мёду і бочка дзэгцо. Зноў пра "Вялікі слоўнік беларускай мовы" Ф. Піскунова". Гэты артыкул з'явіўся водгукам на маю рэцэнзію "Падзвіжніцкая праца ў галіне роднай мовы", што была апублікавана ў гэтым жа штотыднёвіку 11 ліпеня 2012 года на с. 2-3.

Аўтары артыкула з самага пачатку вінаваціць мяне, што "ледзь не кожны абзац [маёй рэцэнзіі] з выкрывальніцка-абвінаваўчым зачынам". А гэта ж абсалютная няпраўда. Мая рэцэнзія напісана ў нармальным стылі для такога роду публікацый, у канструктыўным, дзелавым навуковым духу, у спакойнай манеры аналізу працы, што рэцэнзуецца. Аўтары пішуць, што гэта "рэцэнзія называецца неаб'ектыўнай, тэндэнцыйнай, замоўленай". А гэта ж абсалютна не так. Ніякай неаб'ектыўнасці і тэндэнцыйнасці ў маёй рэцэнзіі няма. Я нават, перачытаўшы гэтыя словы маіх апанентаў, доўгі час нават не мог паверыць, што яны накіраваныя менавіта ў мой адрас, а не ў чый-небудзь іншы. Сцвярджаецца апанентамі, што мая рэцэнзія нібыта мне кімсьці замоўлена. Каб я сядзеў і толькі чакаў замоўленасці рэцэнзіі, я б мог праседзець 70 гадоў і не дачакацца такой замоўленасці. Замоўленымі, як правіла, бываюць толькі рэкамендацыйныя рэцэнзіі ад выдавецтваў ці прыватных асоб на дазвол або недазвол прапускання рукапісаў прац у друк. Прапрацаваўшы 40 гадоў у беларускай акадэмічнай лексікаграфіі і лексікалогіі, я падрыхтаваў і апублікаваў у друку многія дзясяткі навуковых рэцэнзій і рэфератаў на розныя працы, а таксама рэкамендацыйныя рэцэнзіі на рукапісы для выдавецтваў. Многія з такіх маіх рэцэнзій публікаваліся ў друку нават у форме вялікіх артыкулаў, нават з працягам у некалькіх нумарах выданняў з падрабязным разборам надрукаваных слоўнікаў, даведнікаў, манаграфій і інш. (дарэчы, такія мае рэцэнзіі-агляды былі змешчаны і на старонках штотыднёвіка "Наша слова"). І ніводзін аўтар ці калектыў аўтараў, калі гэта выдалася ці падрыхтаваная да друку праца была калектыўнай, не выказаў мне ніколі ні пісьмовых, ні вусных прэтэнзій да маёй ацэнкі іх пладоў напісання. Наадварот, многія з такіх аўтараў прыходзілі да мяне з падзякай за падрабязны аналіз іх прац, многія са словамі: "Мікалай Нілавіч, мы многаму навучыліся з Ваших рэцэнзій і гэта нягледзячы на тое, што мы многія нашмат старэйшыя за Вас па ўзросце". Многія з аўтараў абяцалі ў далейшым удзельнічаць у далейшым удзельнічаць мае крытычныя заўвагі ў сваёй навуковай працы ў будучым.

Мае апаненты, Юрый Пацюпа і Крысціна Пучынская, заяўляюць, што я метадычна, са сваёй галавы наўтвараў аддзяслёўных назоўнікаў на **-нне** ад дзеясловаў на **-ць (-ца)**. Сапраўды, ад дзеясловаў на **-ць (-ца)** можна фармальна ўтварыць, відаць, тысячы слоў. Аўтары артыкула ўмаўчалі, што ў маёй рэцэнзіі было ўказана, што ў рэкамендацыйны спіс я ўключыў не ўсе аддзяслёўныя назоўнікі, а толькі "жывыя" словы, словы, якія ёсць у жывой мове. Хто можа сказаць і катэгарычна заяўляць, што ў мове няма, напрыклад, слоў: *выпуджванне, выстрэнчванне, вытоўкванне, даладжванне, навакоўванне, накрышванне, наструганне, перанакіроўванне, разбалабоньванне, стрыножванне, ускудлачванне* і сотні іншых, прыведзеных у маёй рэцэнзіі. Гэта першае. Другое, аўтар рэцэнзіі тут скарыстаў газетную трыбуна не столькі, каб паставіць у віну Фёдара Антонавічу Піскунову, што ён не ўключыў названых аддзяслёўных назоўнікаў у свой лексікаграфічны даведнік, а для таго каб падаць адносна поўна іх спіс, каб іх маглі потым уключыць у рэстр будучага акадэмічнага тлумачальнага слоўніка беларускай мовы, пра які ўзгадвалася ў маёй рэцэнзіі. Трэцяе. Акадэмічны "Руска-беларускі слоўнік" (Масква, 1953) змяшчаў 86 тысяч слоў, а двухтомны "Руска-беларускі слоўнік" (Мінск, 1982) уключае ўжо 108 тысяч слоў. І гэтыя колькасны прырост не толькі за кошт слоў, што з'явіліся на свет за перыяд 1953-1982 гг., а і за кошт тых, што былі жывымі і ў рускай, і ў беларускай мовах і раней, але ў Слоўніку 1953 года адсутнічаюць з-за абмежаванай магчымасці аднатомнага выдання. У Слоўніку 1982 года выдання ўключаны многія сотні, калі не тысячы, слоўнікавых артыкулаў на аддзяслёўныя назоўнікі, якія сістэмна не падаваліся ў аднатомным выданні з-за абмежаванасці яго аб'ёму. Зацікаўлены чытач і спецыяліст гэта можа прасачыць, параўнаўшы дадзеныя выданні. Чацвёртае. Адсутнасць таго ці іншага слова ў картатэках, сечіве або ў пісьмовых крыніцах зусім не азначае, што слова не жыве ў мове і не мае права на ўключэнне яго ў той ці іншы слоўнік.

Неабходна сказаць і наступнае. У апошні час набылі пашырэнне ў беларускай пісьмовай мове (а таксама і ў іншых мовах) адпрыметнікавыя назоўнікі тыпу *летуценнасць, навукападобнасць, навуковасць, ніткападобнасць* і інш. Падобныя словы яшчэ з доляй асцярогі трапляюць у філалагічныя слоўнікі. Так напрыклад, аўтары і рэдактары ў аднатомным "Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы" (1996) пры слове *нічыйны* яго вытворнага *нічыйнасць*

яшчэ не падавалі. А вось у рэстры Слоўніка Фёдара Антонавіча Піскунова гэта моўная адзінка ўжо ёсць. Ф.А. Піскуноў правільна зрабіў, што ўключыў яго ў свой даведнік, бо слова ўжо стала ўжывацца ў пісьмовай мове. І я, распісваючы для свайго "Слоўніка сінонімаў беларускай мовы" матэрыялы кніг паэтэсы Галіны Каржанеўскай, напаткаў вось наступнае ўжыванне слова *нічыйнасць* у яе мастацкім творы:

*Енчыць дзясці
нічыйная кошка,
І бяздомны сабака - бядак,
Бо нічыйнасць -
нялёгкая ношка,
Не даецца яна проста так...*
(Галіна Каржанеўская. Вершаняты. Мініяюры. Мінск. 2005, с. 107).

Аўтары артыкула "Лыжка мёду..." апраўдваюць непаўнату падачы матэрыялу ў Слоўніку Ф.А. Піскунова ў яго дадатку "Геаграфічныя назвы свету" тым, што, маўляў, такая непаўнота падачы ёсць у самых буйнамаштабных геаграфічных атласах свету. Аўтар гэтых радкоў у сваёй рэцэнзіі і не патрабаваў ад шановага Фёдара Антонавіча падачы ўсіх геаграфічных назваў свету. Але ж калі ён падае ў сваім слоўніку такі матэрыял з бліжэйшага геаграфічнага акружэння Беларусі, то па гэтай зоне павінен быць больш-меншы парадак, а то, як ужо адзначалася ў маёй рэцэнзіі, у даведніку Ф.А. Піскунова расійскія аўтаномныя рэспублікі Адыгея, Башкірыя, Бурація, Карэлія, Татарстан, Тыва, Хакасія ёсць, а рэспублік Інгушэцыя, Калмыкія, Комі, Карачаева-Чаркесія, Удмуртыя, Чувашыя, Чэчня і інш. няма. У межах Беларусі Днепр, Нёман і інш. ёсць, а Заходняй Дзвіны няма. Тое самае і з марамі: Жоўтае мора, Чорнае мора, Чырвонае мора і інш. ёсць, а назваў Баранцава мора, Белае мора, Грэніландскае мора і г.д. няма.

Апаненты пішуць: *"Не амонімы падаюцца асобна, а словы (хай яны маюць і аднолькавае напісанне), якія адрозніваюцца граматычнымі характарыстыкамі. А калі артыкул выходзіць грубаважым і такія словы могуць быць разнесеныя"*. З гэтым, на жаль, нельга пагадзіцца. Тут у наяўнасці з'ява полісеміі. Гэта адно слова з многімі значэннямі, і ў перакладных, тлумачальных, арфаграфічных і граматычных слоўніках і даведніках яно і павінна афармляцца як адно слова. Так і ёсць у абсалютнай большасці акадэмічных і іншых слоўнікаў. Парушэнне толькі зроблена са словамі *ложжа* ж. і *ложжа* н. у "Слоўніку беларускай мовы" (1987) пад рэдакцыяй акадэміка АН БССР М.В. Бірылы і ў "Слоўніку беларускай мовы" (2012). Тут два словы *ложжа*, і яны павінны быць паказаны як амо-

німы.

Дарэчы, нядаўна выйшаў з друку "Слоўнік новай і актуальнай лексікі" К.Д. Шчанай (Мінск. "Права і эканоміка". 2012. 102 с.). У ім класічна вытрыманы ўсе лексікаграфічныя каноны і ў тым ліку такія з'явы, як аманімія і полісемія. У аўтара гэтых радкоў няма прэтэнзій да падачы ў названым лексікаграфічным даведніку амонімаў і полісемантычных моўных адзінак.

"Вялікі слоўнік беларускай мовы" Ф.А. Піскунова бярэ на сябе функцыі арфаграфічнага і граматычнага даведніка. Тлумачэнне рэстравых адзінак не ўваходзіла ў задачы аўтара падаць толькі ў крайне неабходных выпадках. І гэта правільна. Не лішнім было б падаць яшчэ дэфініцыі пры словах, якія ўпершыню ўводзяцца ў слоўнікавы даведнік і сэнс якіх незнаёмы нават спецыялістам-мовазнаўцам, не гаворачы ўжо пра шараговыя карыстальнікаў слоўнікам. Пералік такіх моўных адзінак аўтарам рэцэнзіі прыводзіўся. І гэта было сказана ў спакойнай форме, а не бесцярпымна, як гэта заяўляецца ў артыкуле "Лыжка мёду..." І аўтар рэцэнзіі ў дадзеным выпадку і не думаў перакручваць нейкі там плюс на мінус, як гаворыцца ў названым артыкуле.

Трэба сказаць яшчэ і тое, што, на вялікі жаль, аўтары артыкула ў некаторых месцах маёй рэцэнзіі не ўразумелі, дзе ў маіх заўвагах па слоўніку Фёдара Антонавіча Піскунова ёсць плюс, а дзе мінус. Так ва ўступнай частцы сваёй рэцэнзіі я прыводжу такі абзац: *"Аўтар Слоўніка сьведома адмовіўся на старонках свайго выдання ад памет "разм.", "абл." (або "дыял.") і розных стылістычных памет. Пры такіх моўных адзінках маецца спецыяльны надрадкавы сімвал * (зорачка)".* І гэты абзац мной прыведзены ў самым адабральным сэнсе пазіцыі Фёдара Антонавіча. Тут ён, дарэчы, выбраў вельмі ўдалы шлях падачы такіх, ненеітральных лексічных адзінак. Аўтары ж артыкула "Лыжка мёду..." перанеслі гэты мой абзац у сярэдзіню маіх крытычных заўваг, сказілі сэнс гэтага майго выказвання і прыпісалі гэтым мне яшчэ адзін нейкі "грэх" і выказалі гэта ў недарэчнай па сэнсе і грубай па форме наступнай сентэнцыі: *"Вось так рэцэнзент адмагнуўся ад праблемы, якой абцяжараны акадэмічны слоўнік, і заадно несумленным прыёмам уеў Ф. Піскунова, маўляў, той проста замяніў такія пазнакі "зорачкай"."* Вось тут сапраўды аўтары артыкула замянілі плюс на мінус у маім адабральным выказванні пазіцыі Ф.А. Піскунова. Дарэчы, і я, таксама як і аўтары артыкула "Лыжка мёду...", лічу абсалютна няправільным зняцце абмежавальных памет пры

рэстравых словах у "Слоўніку беларускай мовы" 2012 года выдання.

І нарэшце апошняя заўвага аўтараў артыкула "Лыжка мёду..." - наконт таго, што М. Крыўко шмат тыдняў уядаўся ў тэкст слоўніка Ф. Піскунова, каб вылавіць усе агрэхі, што ёсць у гэтай кнізе, і асабліва адносна правільнасці-няправільнасці размяшчэння слоў у строгім алфавітным парадку. Тут варта сказаць, што я прачытаў уважліва увесь тэкст Слоўніка Ф.А. Піскунова за тры выхадныя дні. Потым быў этап сістэматызацыі заўваг па слоўніку, а сам тэкст рэцэнзіі быў напісаны на адным дыханні за адзін выхадны дзень. Дарэчы, у тэкст рэцэнзіі не ўвайшла вялікая колькасць маіх дробязных заўваг і каментарыяў. Не ў маім стылі захапляцца ў рэцэнзіях дробязнымі заўвагамі; не было такіх і ў маіх папярэдніх рэцэнзіях на многія і многія даведнікі. Я ж пастараўся ў рэцэнзіі закрануць толькі самыя істотныя моманты гэтага лексікаграфічнага даведніка, даць самыя істотныя заўвагі.

Многія спецыялісты, якія прачыталі маю рэцэнзію на Слоўнік Ф.А. Піскунова і пазнаёміліся з самім зместам працы Піскунова, наадварот Фёдара Антонавіча, назваўшы яго падзвіжнікам і г.д. Маўляў, усе мы ў той ці іншай ступені падзвіжнікі, асабліва лексікографы, шчыруючы кожны дзень за сваімі рабочымі сталамі над руціннай, цяжкай працай. Але я ж не адмаўляюся ад сваёй думкі і паўтараю яе тут: падзвіжніцтва Фёдара Антонавіча Піскунова заслугоўвае самай высокай ацэнкі, а яго "Вялікі слоўнік беларускай мовы" з'яўляецца гонарам беларускай, усёй славянскай лексікаграфіі. А крытычныя, канструктыўныя заўвагі павінны быць. Я тут амаль цалкам згаджаюся са словамі слыннага расійскага лексікографа і лексікалага, прафесара Ф.П. Саракалетава, які напісаў: *"Совершенных же словарей не бывает - это истина, известная всем, кто так или иначе сталкивался с лексикографической работой"* (гл.: Ф.П. Сороколетов. Избранные труды. Санкт-Петербург "Наука". 2011, с. 308). Наадварот, чытачоў, карыстальнікаў слоўнікамі, даведнікамі, манаграфіямі, маіх туташніх апанентаў павінна насцярожваць іншае - з'яўленне рэцэнзій на тую ці іншую працу без крытычных заўваг або з прысутнасцю адной-двух заўваг і то для адчэпкі або для жарту.

У канцы свайго артыкула мае апаненты Юрый Пацюпа і Крысціна Пучынская падалі такую фразу: *"Задамося пытаннем, навошта рэцэнзент абраў з самага пачатку тактыку агрэсіўнага нападу, не грэбуючы няшчырымі прыёмамі: прыцяг-*

ненне нязначных аргументаў, перакручванні, замоўчванні і беспадстаўныя прэтэнзіі. Ды, пэўна ж, таму, што ў рэцэнзента ёсць звышзаданне..."; і ў самым канцы артыкула яшчэ і такое: *"... мядзведжую паслугу зрабіў М. Крыўко чытачам, уласнай годнасці і аўтарытэту ўстановы, дзе ён працуе"*. Першая частка заяўленага ў гэтым артыкуле фактычна паўтарае двойчы, у пачатку і ў канцы іх артыкула. Аўтары яшчэ раз хочуць запэўніць чытачоў у агрэсіўным нападзе М. Крыўко на аўтара слоўніка і на сам слоўнік Ф.А. Піскунова, у невядомах якіх нейкіх зыходах маіх прыёмах, у нейкім выхадным дзень. Дарэчы, у нейкіх маіх беспадстаўных прэтэнзіях да аўтара слоўніка і інш. У гэтай слоўнай эквілібрыстыцы цяжка разабрацца нават мне, што тут да чаго, а як тут туды разабрацца шарагома чытачу? Тое, што вышэй названа ў мой адрас як нейкая мая віна ў нечым, з'яўляецца абсалютнай няпраўдай. Аўтары артыкула тут нагнаюць тэндэнцыйна жарсці, стараючыся паказаць мяне нейкім монстрам, скандальным чалавекам ці яшчэ там кімсьці, ад каго, маўляў, нават установа, дзе працуе гэты чалавек, павінна дыстанцавацца. Калі ж за аб'ектыўна рэцэнзіі будучы беспадстаўна так біць і шальмаваць аўтараў, то ў хуткім часе пісьмовая рэцэнзія можа адмерці як навуковы, літаратурна-крытычны і публіцыстычны жанр.

Усе каноны, прынцыпы і патрабаванні, якія прад'яўляюцца да такога віду пісьмовага жанру, як навуковая рэцэнзія, мной выкананыя: уступная частка, становачая ацэнка працы, што рэцэнзуецца, крытычны агляд работы і заключная частка.

Як бачым з аналізу, праведзенага мной у артыкуле "Адказ маім апанентам", аўтары артыкула "Лыжка мёду і бочка дзэгцо" сапраўды вылілі цэлую бочку дзэгцо на аўтара рэцэнзіі ў выглядзе шматлікіх беспадстаўных абвінавачванняў. На вялікі жаль, бывае і такое.

Сітуацыя паказвае, што ці не набывае жыццё ў беларускай мове новы фразеалагізм *лыжка мёду і бочка дзэгцо*. Гэта пытанне для роздуму і даследавання мовазнаўцаў-фразеолагаў.

У чытачоў "Нашага слова" хачу папрасіць прабачэння, што я ўвязаўся ў гэтую скандальную і фактычна непатрэбную пісьмовую дыскусію, якая адбірае толькі дарагі час у іх, у мяне і ва ўсіх, хто ў яе ўцягваецца.

Мікалай Крыўко,
вядучы навуковы супрацоўнік
Інстытута мовы і
літаратуры імя Якуба
Коласа і Янкі Купалы
НАН Беларусі.